

ПРОЕКТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ПРОГРАМ

КОРЕКЦІЙНО-

Інна Белашенок,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Наталія Сейко,
докторка педагогічних наук,
професорка кафедри соціальних технологій,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНИХ МЕТОДИК У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку є багатофакторним процесом, що залежить від когнітивних, моторних, емоційних та сенсорних компонентів. У сучасній логопедичній практиці особлива увага приділяється сенсорним методикам, які дозволяють комплексно стимулювати розвиток мовлення, уваги, координації та емоційної сфери дитини.

В другій половині ХХ століття американська психологиня Дж.Айрес, проводячи різні практико-орієнтовані дослідження помітила проблему, яка заважає у розвитку, щонайменше кожної десятої дитини, а саме наявні проблеми з навчанням, поведінкою, комунікацією. В подальшому Джин Айрес, розробила теорію сенсорної інтеграції в 1970-х роках. Ця теорія пояснює, як мозок організовує і обробляє сенсорну інформацію, яку отримує від тіла і навколишнього середовища [1].

Соціально-освітній аспект цього підходу полягає в тому, що логопедична робота не лише спрямована на корекцію мовлення, а й на розвиток навичок соціальної взаємодії, здатності до адаптації в освітньому середовищі та формування емоційного комфорту дитини. Застосування методів сенсорної інтеграції для розвитку мовлення у дітей дошкільного віку є не лише актуальним з теоретичної точки зору, але й має важливе практичне значення в умовах сучасної спеціальної освіти. Як один із новітніх методів стимуляції мовленнєвої активності, він сприяє узгодженій роботі сенсорних систем, що позитивно впливає на формування комунікативних умінь та розвиток мовлення у дитини. Цей підхід не лише має теоретичне обґрунтування, а й демонструє високу ефективність у практичному застосуванні. Гармонізація сенсорних систем сприяє покращенню мовленнєвої активності та формуванню комунікативної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами.

У сучасному освітньому просторі особливу актуальність набуває інтеграція сенсорних методик у логопедичну практику, що зумовлено як зростанням кількості дітей з порушеннями мовлення, так і потребою в інноваційних підходах до їх корекції, оскільки у дітей з розладами сенсорної інтеграції можуть виникати труднощі з обробкою цієї інформації, що може призводити до затримки або порушення мовленнєвого розвитку [2]. Функціонування різних сенсорних систем слугує основою для встановлення взаємозв'язку між сенсорною інтеграцією та розвитком мовлення. У логопедичній практиці використання методів СІ

допомагає дітям з РАС, із затримками мовленнєвого розвитку, дислексією, дизартрією та іншими мовленнєвими порушеннями. До основних методів сенсорної інтеграції, які застосовуються у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, належать:

Стимуляція вестибулярної системи. Здійснюється через вправи, що включають гойдання, обертання, балансування, катання на м'ячах та інших нестабільних поверхнях. Ці дії сприяють покращенню просторової орієнтації, координації рухів, регуляції поведінки та загальної активізації нервової системи.

Пропріоцептивна стимуляція. Реалізується через вправи, що передбачають тиск, стискання, перетягування, носіння вантажів. Такий вплив забезпечує стабілізацію емоційного стану, покращення концентрації уваги та саморегуляції, що є важливими передумовами для ефективного мовленнєвого розвитку.

Тактильна стимуляція. Включає маніпуляції з різними текстурами (пісок, вода, крупи, глина, сенсорні мішечки). Цей метод сприяє розвитку дрібної моторики, сенсорної чутливості та формуванню передумов для артикуляційної активності.

Візуальна стимуляція. Передбачає використання яскравих предметів, світлових ефектів, сортування за кольором, формою, розміром. Вона сприяє розвитку зорового сприймання, уваги та навичок диференціації, що опосередковано впливає на мовленнєве розуміння.

Аудіальна стимуляція. Реалізується через слухання музики, звуків природи, шумових ефектів. Цей метод сприяє розвитку фонематичного слуху, аудіального сприймання та формуванню навичок звукової диференціації.

Оральнo-моторна стимуляція. Включає вправи для м'язів артикуляційного апарату (дування, пиття через трубочку, надування кульок). Вона є важливою складовою логопедичної роботи, оскільки безпосередньо впливає на чіткість мовлення та формування артикуляційних навичок.

Інтегровані сенсорні маршрути. Передбачають поєднання кількох видів сенсорної стимуляції в межах одного заняття (наприклад, проходження сенсорної доріжки). Такий підхід забезпечує комплексний вплив на сенсорні системи, що сприяє загальному психофізичному розвитку дитини.

У контексті сучасної нейропсихології та спеціальної педагогіки доведено, що ефективне функціонування сенсорних систем – зорової, слухової, тактильної, вестибулярної та пропріоцептивної – забезпечує якісне сприймання, обробку та інтеграцію інформації, необхідної для мовленнєвої діяльності. У дошкільному віці мовленнєвий розвиток тісно пов'язаний із сенсорним досвідом, який дитина отримує через активну взаємодію з навколишнім середовищем. Недостатність або дисфункція окремих сенсорних систем може призводити до затримки мовлення, порушення артикуляції, труднощів у розумінні мовленнєвих інструкцій та зниження комунікативної активності.

Застосування сенсорно-орієнтованих методів у корекційно-розвивальній роботі дозволяє:

- активізувати нейронні зв'язки, що відповідають за мовленнєву продуктивність;
- покращити здатність до сприймання та обробки мовленнєвої інформації;
- стимулювати мотивацію до мовленнєвої взаємодії.

Діти і дорослі особи з розладами розвитку можуть недоцінювати сенсорну інформацію. Вони можуть не звертати уваги на того хто їх кличе, можуть не відчувати болю, і відреагують лише тоді, коли сенсорна стимуляція дуже інтенсивна [3]. Взаємозв'язок між сенсорним розвитком та мовленнєвими

навичками є обґрунтованим як з нейрофізіологічної, так і з психолого-педагогічної точки зору. Формування мовлення у дітей дошкільного віку значною мірою залежить від якості сенсорного досвіду, що підтверджує доцільність інтеграції сенсорних методів у систему спеціальної освіти та логопедичної практики.

Корекційно-розвиваючий процес часом розтягується на тривалий час і становить певні фізичні та психологічні труднощі для дитини. Багаторазове повторення лексичного матеріалу починає втомлювати дітей. Для того, щоб ці вправи не викликали у дітей нудьгу та небажання працювати, необхідно створювати умови для успішного вирішення цієї проблеми [2, с. 53]. Застосування сенсорних методик у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку є сучасним напрямом, що поєднує корекційно-розвивальні, соціальні та освітні цілі. В умовах реформування системи дошкільної освіти та посилення інклюзивних тенденцій особливої актуальності набуває підхід, який враховує індивідуальні сенсорні особливості дитини як основу для формування мовленнєвої, пізнавальної та соціальної компетентностей. У сучасній логопедичній практиці сенсорні методики набувають дедалі більшого значення як ефективний засіб комплексного впливу на розвиток мовлення дітей дошкільного віку. Їх застосування забезпечує взаємозв'язок між пізнавальною, емоційно-вольовою та мовленнєвою сферами, сприяючи гармонійному становленню особистості дитини. В умовах модернізації системи дошкільної освіти та запровадження інклюзивних підходів сенсорні технології виступають не лише інструментом корекції, а й важливим чинником соціалізації та освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Застосування сенсорних методик у логопедичній роботі ґрунтується на принципі єдності тілесного, емоційного і когнітивного розвитку. Сенсорна стимуляція активізує основні аналізаторні системи, сприяє формуванню нових нейронних зв'язків, удосконаленню мовленнєвої моторики та артикуляційних навичок, розвитку фонематичного слуху і просторово-часових уявлень. Вона створює підґрунтя для переходу від елементарних сенсорних реакцій до вищих форм мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

Сенсорні методики забезпечують цілісне стимулювання розвитку дитини через залучення різних аналізаторних систем – зорової, слухової, тактильної, нюхової та кінестетичної. Такий комплексний вплив сприяє активізації мовленнєвої діяльності, формуванню правильних артикуляційних рухів, розвитку фонематичного слуху, розширенню словникового запасу й підвищенню мотивації до мовлення. З точки зору нейропсихології, сенсорна стимуляція сприяє формуванню міжпівкульних зв'язків, що позитивно впливає на узгодженість мовленнєвих, моторних і когнітивних процесів.

Соціальний аспект застосування сенсорних методик полягає у створенні сприятливого мікросоціального середовища для дитини з мовленнєвими порушеннями. Завдяки сенсорним вправам, іграм і тренінгам діти стають більш відкритими до спілкування, вчаться співпрацювати, проявляти емпатію, контролювати емоції та реагувати на соціальні сигнали оточення. Це підвищує рівень їх соціальної адаптації, сприяє подоланню комунікативних бар'єрів і формуванню позитивного образу «Я». Для батьків і педагогів сенсорні методики є інструментом зміцнення взаєморозуміння з дитиною, покращення емоційного контакту та гармонізації сімейних відносин.

Освітній аспект сенсорних технологій виявляється у вдосконаленні методики навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Сенсорні вправи підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу,

розвивають увагу, пам'ять, мислення, дрібну моторику та навички саморегуляції. У логопедичній практиці це дозволяє перейти від репродуктивних до інтерактивних методів навчання, коли дитина виступає активним суб'єктом пізнання. Залучення сенсорних стимулів робить заняття більш наочними, емоційно насиченими, природно мотивованими, що особливо важливо для дітей дошкільного віку, схильних до ігрової діяльності.

Практичне значення впровадження сенсорних методик у логопедичну роботу полягає в можливості індивідуалізації корекційного процесу. Логопед, спираючись на сенсорний профіль дитини, може цілеспрямовано добирати засоби стимуляції, визначати оптимальний темп і тривалість занять, прогнозувати результати. Це забезпечує системність і наукову обґрунтованість корекційного впливу, підвищує результативність логопедичної роботи та сприяє інтеграції дітей з мовленнєвими порушеннями у загальноосвітній простір.

Важливим практичним завданням сучасного логопеда є створення умов для поєднання сенсорних методик із традиційними засобами мовленнєвої терапії. Ефективними є такі напрями, як використання сенсорних доріжок, мішечків із різними фактурами, пісочної терапії, водних і ароматерапевтичних вправ, кінезіологічних ігор, елементів арт- і музикотерапії. Їхнє впровадження сприяє розвитку дрібної моторики, координації рухів, регуляції дихання та голосу, що безпосередньо впливає на якість мовлення. Таким чином, сенсорні методики у логопедичній практиці з дошкільниками виступають не лише інноваційним засобом мовленнєвої корекції, а й ефективним соціально-освітнім інструментом. Їхнє використання забезпечує гармонійний розвиток особистості, підвищує адаптивні можливості дитини, створює умови для повноцінної участі в освітньому процесі та майбутньому шкільному навчанні. Перспективи подальших досліджень убагачуються у розробці комплексних сенсорно-логопедичних програм, спрямованих на інтеграцію методів сенсорної інтеграції з традиційними й інноваційними засобами логопедичної терапії.

У сучасній логопедії гостро постає питання щодо недоліків мовлення у дітей із ЗНМ. Порушення мовлення часто лежить в основі неуспішності дитини за програмою ЗДО і пов'язаною з нею дезадаптацією. Все це визначає необхідність своєчасного виявлення, попередження та усунення наявних у дітей недоліків розвитку мовлення [5, с. 87]. Сучасний розвиток логопедії та спеціальної педагогіки орієнтується на інтеграцію наукових знань із суміжних галузей – нейропсихології, сенсорної інтеграції, когнітивної лінгвістики, психофізіології. У цьому контексті дослідження сенсорних методик у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку відкриває широкий простір для подальших наукових пошуків і практичних розробок. Важливою перспективою є підготовка фахівців нової генерації, які володітимуть знаннями з нейропсихології, сенсорної інтеграції та логопедичної терапії. Для цього необхідно оновити освітні програми педагогічних університетів, упровадити практичні модулі, стажування у сенсорних центрах і логопедичних студіях.

Сьогодні в Україні відсутня єдина стандартизована система оцінювання сенсорного розвитку дошкільників, тому створення валідних і надійних діагностичних методик має велике практичне значення. Це дозволить логопедам своєчасно визначати сенсорні труднощі, що гальмують мовленнєвий розвиток, і планувати ефективні індивідуальні програми втручання.

У сучасних умовах перспективним видається поєднання сенсорних методик із цифровими та мультимедійними технологіями. Інтерактивні сенсорні панелі, комп'ютерні тренажери, мобільні додатки, програми з елементами доповненої та віртуальної реальності здатні значно розширити можливості логопедичної

практики. Такі інструменти дозволяють створювати багатовимірне сенсорне середовище, що стимулює не лише мовлення, а й пізнавальну та емоційну активність дитини. Подальшого розвитку потребує також дослідження впливу сенсорного середовища на соціалізацію та емоційно-комунікативну сферу дітей.

Сучасні науковці (зокрема, А. Фесенко, О. Мастюкова, А. Айрес, С. Грінспен) доводять, що цілеспрямоване сенсорне стимулювання знижує рівень тривожності, покращує поведінкову регуляцію і сприяє розвитку комунікативної компетентності. Отже, створення науково обґрунтованих моделей сенсорного простору у логопедичних кабінетах, сенсорних кімнатах і дитячих садках є одним із перспективних напрямів подальшої роботи. Окремої уваги потребує вивчення особливостей сенсорного розвитку дітей із комплексними порушеннями, зокрема при дитячому церебральному паралічі, аутизмі, алалії, дизартрії. У цьому контексті сенсорні методики виступають не лише корекційним, а й терапевтичним інструментом, який допомагає компенсувати обмеження у сприйнятті та регуляції стимулів, сприяючи розвитку саморегуляції, уваги й комунікації.

Перспективи подальших досліджень у сфері сенсорно-логопедичних технологій охоплюють широкий спектр питань – від теоретичного осмислення сенсорної інтеграції як психолого-педагогічного феномена до розроблення практичних засобів її реалізації у логопедичній роботі. Реалізація зазначених напрямів сприятиме науковому обґрунтуванню нових підходів до розвитку мовлення дітей дошкільного віку, підвищенню ефективності корекційних програм і створенню умов для повноцінної соціальної адаптації кожної дитини. Важливою перспективою є удосконалення професійної підготовки логопедів щодо використання сенсорних технологій. Необхідне оновлення навчальних програм закладів вищої освіти, запровадження практичних модулів із сенсорної інтеграції, проведення міждисциплінарних тренінгів і семінарів для підвищення кваліфікації педагогів. Формування готовності фахівців до застосування сенсорних методик має стати одним із ключових завдань сучасної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ayres E. Jean. «The child and sensory integration, understanding hidden developmental problems» М. : Terevinf, 2009. 268 p.
2. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. № 3. 2011. 81 с.
3. Як Е., Аквілла П., Саттон Ш., Будуємо містки за допомогою сенсорної інтеграції, MegaBook : Видавництво, 2023. С. 171–174.
4. Ляшенко О., Рибалко Т. Сенсорна стимуляція у логопедичній роботі: можливості та перспективи. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки*. № 3. 2020. С. 56–62.
5. Мариновська О. Науково-методичний супровід освітніх інновацій: наук.-метод. зб. Івано-Франківськ : ОІППО. 2007. С. 84–125.
6. Чайковська М. Сенсорно-логопедичні технології як засіб інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, № 6. 2023. С. 49–54.